

درس نهم

فقالیت ۱ (صفحة ۱۱۲ کتاب درسی)

بحث و گفت‌وگو

پس از همفکری و مرور آموخته‌های قبلی، دیدگاه خود را در باره تأثیر منابع نفت بر تحولات مهم تاریخ معاصر ایران، به ویژه دو جنگ جهانی اول و دوم، بیان کنید.

برای تسلط بر منابع نفتی کشورهای نفت‌خیز، رقابت شدیدی بین کشورهای صنعتی شروع شد. یکی از اهداف انگلیسی‌ها از تجزیه امپراتوری عثمانی دستیابی به مناطق نفتی مناطق عربی بود. در جنگ جهانی دوم، پیشروی نیروهای آلمانی در خاک شوروی و منطقه قفقاز و احتمال دستیابی به مناطق نفتی دریای مازندران (خزر) و تهدید مناطق نفت‌خیز جنوب، کشورهای اروپایی و آمریکا را به تکاپو انداخت که نتیجه آن اشغال ایران در جنگ جهانی دوم بود.

فقالیت ۲ (صفحة ۱۱۲ کتاب درسی)

بررسی شواهد و مدارک

با بررسی و ارزیابی مفاد قرارداد الحاقی گس - گلشایان، که دبیر در اختیار شما قرار می‌دهد، استدلال کنید که آیا این قرارداد حداقل حقوق و منافع ملی ایرانیان را تأمین می‌کرد یا خیر.

خیر، در واقع این دولت انگلستان بود که طبق این قرارداد (گس - گلشایان)، توانسته بود به اعتبار قانونی قرارداد داری که به تصویب مجلس نرسیده بود، بیفزاید و همچنین با تمدید ۳۳ ساله آن، منافع خود را تثبیت و تقویت کند.

فقالیت ۳ (صفحة ۱۲۰ کتاب درسی)

بررسی شواهد و مدارک

بخشی از سخنرانی دکتر مصدق در جلسه شورای امنیت سازمان ملل متحد را بخوانید و ارزیابی خود را از آن بیان کنید.

«آقای رئیس، آقایان اعضای محترم شورای امنیت، امروز من در این شورا حاضر شده تا صدای مردم ایران را در مقابل ادعاهای بی‌اساس دولت انگلستان به گوش شما و مردم جهان برسانم. هرچند ما این دعوا را به دلائلی که بعد اقامه خواهیم کرد، در حدود صلاحیت شورای امنیت نمی‌دانیم اما نمی‌توانیم منکر شویم که سازمان ملل متحد آخرین مرجع و عالی‌ترین مقامی است که مسئول حفظ صلح دنیاست. .... ملت ایران نیز از کشورهای بزرگ و از یک مؤسسه بین‌المللی جز این انتظار ندارد تا آن را کمک کنند تا بتواند استقلال اقتصادی خود را به دست آورده و در سایه آن رفاه اجتماعی خود را تأمین و به این وسیله استقلال خویش را تقویت کند. اگر دولتی مسئله‌ای را که در صلاحیت شورای امنیت نمی‌باشد در این شورا مطرح کند و شورای امنیت بنا به دلایل و جهات سیاسی تصمیم بگیرد که به آن مسئله رسیدگی کند، در این صورت شورای امنیت وسیله‌ای برای مداخله یک کشور در امور داخلی کشور دیگر خواهد شد و به این ترتیب، اعتماد مردم از آن سلب خواهد گردید و شورای امنیت از وظایفش، که حفظ صلح جهان می‌باشد، باز خواهد ماند» (۸۲۲، اسناد سخن می‌گویند، ج ۱، ۸۲۲).

دکتر مصدق علاوه بر داشتن طرفداران پرشور داخلی سعی نمود برای حل مسئله نفت از پشتوانه‌های قانونی بین‌المللی نیز برخوردار باشد و حقانیت ایران را در مجامع بین‌المللی به گوش جهانیان برساند. از این رو جنبه قانونی به مبارزات می‌داد و در داخل نیز مردم را در مبارزاتشان مصمم‌تر می‌کرد. به این صورت که او خود را نماینده مردم و صدای آنها می‌شمرد و رهایی منابع نفتی کشور از سلطه و استعمار انگلستان را خواسته مردم کشورش می‌شمرد.

کاوش خارج از کلاس (صفحه ۱۲۲ کتاب درسی)

با استفاده از منابعی که دبیر معرفی می‌کند، مجموعه حوادث و اقداماتی را که موجب تفرقه و چنددستگی در نهضت ملی شدن نفت در فاصله قیام ۳۰ تیر ۱۳۳۱ تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ شد، فهرست و علل این اختلاف‌ها را استخراج کنید.

منابع:

- جنبش ملی شدن صنعت نفت ایران و کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲

- ایران بین دو انقلاب از پرواند آبراهامیان

- تاریخ ایران مدرن از پرواند آبراهامیان

- اقتصاد سیاسی ایران از محمدعلی کاتوزیان

- مقاومت شکننده از جان فوران

- تاریخ معاصر ایران از پیتراوری

علل اختلاف، تفرقه و چنددستگی در نهضت ملی نفت ایران: تفاوت دیدگاه‌ها در بین رهبران این نهضت و تندروی‌هایی که در هر دسته مشاهده می‌شد، سیاست‌های دکتر مصدق در بازگشتن دست احزاب و سوء استفاده برخی از آنها از این سیاست مانند حزب توده، تلاش‌های پنهانی عوامل داخلی و خارجی (مأموران و سفرای کشورهای آمریکایی و انگلیسی) برای جدایی و تفرقه رهبران نهضت مانند اقدامات شبکه بدامن در ایران، مقابله عناصر درباری و شاه با اقدامات مصدق، فعالیت‌های مطبوعات مخالف دکتر مصدق که به شایعاتی به تخریب شخصیت دکتر مصدق پرداختند و ...

بهرام شفیعی

فقالیت ۳ (صفحة ۱۲۲ کتاب درسی)

تحلیل و قضاوت

تحلیل یکی از مورخان معاصر دربارهٔ اتحاد آمریکا و انگلستان علیه نهضت ملی شدن نفت را بخوانید و نظر خود را دربارهٔ آن بیان کنید. «از نظر واشنگتن و همچنین لندن، کنترل ایرانی‌ها بر نفت احتمالاً پیامدهای دراز مدت ویرانگری به همراه داشت. این امر صرفاً یک ضربهٔ مستقیم به منافع بریتانیا نبود. ممکن بود کنترل نفت را کاملاً در اختیار ایران قرار دهد. ممکن بود الهام‌بخش دیگر کشورها به ویژه اندونزی، ونزوئلا و عراق شود؛ به طوری که آنان نیز از این رویه پیروی کنند و در نتیجه، کنترل بازار بین‌المللی نفت از شرکت‌های نفت غربی به کشورهای تولیدکننده منتقل شود. همچنین، تهدیدی بالقوه برای شرکت‌های آمریکایی و سایر کشورهای غربی - و طبعاً دولت آمریکا و بریتانیا - بود (آبراهامیان، تاریخ ایران مدرن، ص ۲۱۸).

موفقیت ایرانی‌ها در تسلط بر منافع نفتی خود به معنای پایان سلطهٔ کشورهای استعماری در ایران و نیز الگوسازی برای بسیاری از کشورهای جهان بود. این مسئله در دراز مدت اقتصاد آنها را به خطر می‌انداخت و استقلال آنها در کنترل منابع نفتی کشورها را به وابستگی آنها به کشورهای تولید کننده تغییر می‌داد. به نوعی معادلات سیاسی - اقتصادی نظام جهانی تغییر می‌یافت.

پرسش‌های نمونه (صفحة ۱۲۴ کتاب درسی)

۱- پس از شهریور ۱۳۲۰ و برکناری و تبعید رضاشاه، چه تغییر و تحول سیاسی مهمی در کشور به وجود آمد؟ پس از اشغال ایران، کنترل مستقیم راه‌های اصلی خلیج فارس به مرزهای شوروی و حفاظت از چاه‌ها و تأسیسات نفت جنوب در اختیار متفقین قرار گرفت و برخی از شخصیت‌های ایرانی هوادار دولت‌های محور و تعدادی از آلمانی‌های فعال در ایران بازداشت شدند. محمدرضاشاه به سلطنت رسید که تنها بر ارتش تسلط داشت، قدرت اداری و اجرایی کشور در اختیار مجلس شورای ملی و هیئت مدیره بود. گروه‌های اجتماعی اعیان و اشراف زمین‌دار و غیرزمین‌دار در مجلس و کابینه‌های این دوره صاحب نفوذ بودند.

۲- علت و هدف از طرح سیاست موازنهٔ منفی چه بود؟

این سیاست که هدف آن ایستادگی در برابر امتیازخواهی دولت‌های سلطه‌جو (به خصوص در زمینهٔ نفت) بود در برابر سیاست موازنهٔ مثبت که خواهان واگذاری امتیاز به قدرت‌های بزرگ بود، مطرح شد.

۳- قرارداد الحاقی گس - گلشایبان با چه هدفی به امضا رسید و سرانجام آن چه شد؟

این قرارداد با هدف بازنگری در قرارداد نفت جنوب و تأمین منافع ایران مطرح شد، ولی به دلیل نادیده گرفتن حقوق مادی مردم ایران و در نتیجه نقض حاکمیت ملی و استقلال کشور و نیز مشروعیت بخشیدن به تسلط بیگانگان بر منابع و صنعت نفت مورد مخالفت نمایندگان قرار گرفت و به تصویب نرسید.

۴- عوامل سیاسی و اجتماعی مؤثر بر تصویب قانون ملی شدن صنعت نفت ایران را توضیح دهید.

حمایت گستردهٔ افکار عمومی، اتحاد و همکاری تنگاتنگ نیروهای ملی و مذهبی و پشتیبانی قاطع آیت‌الله کاشانی، قتل رزم‌آرا توسط خلیل طهماسبی یکی از اعضای جمعیت فداییان اسلام و نیز پیروزی جنبش‌های ضد استعماری مردم هندوستان علیه استعمار انگلستان و موفقیت حرکت‌های استقلال‌طلبی در برخی از کشورهای آسیایی و آفریقایی

۵- دیدگاه و ارزیابی خود را دربارهٔ تأثیر و نقش عوامل داخلی و خارجی بر موفقیت کودتای ۲۸ مرداد و سقوط دولت دکتر مصدق بیان کنید.

شاه و درباریان که دستشان در امور کشور کوتاه شده بود با این کودتا موافق بودند. در ارتش و نیروهای نظامی افسران وفادار به شاه وجود داشتند که در امور کشور توسط دولت مصدق کارشکنی می‌کردند و در نهایت در هماهنگی با مأموران سازمان‌های جاسوسی آمریکا و انگلستان دست به کودتا زدند. نیروهای مذهبی به رهبری آیت‌الله کاشانی به تدریج از حمایت دولت مصدق و سیاست‌هایش دست کشیدند و دکتر مصدق این پشتوانهٔ ارزشمند را از دست داد. دولت‌های آمریکا و انگلیس با هزینه‌های مالی و سیاسی در داخل و خارج از ایران نقشهٔ کودتا را رهبری می‌کردند. این زمینه‌ها باعث دلسردی مردم از دولت مصدق شد و راه را برای کودتا هموار کرد.